

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА: ІНСТИТУЦІЙНІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ

студент Хребтова І.В.

(наук. керівник доц. Петрушенко Ю. М.)

Як суспільне явище тіньова економіка властива всім країнам незалежно від моделі й рівня їх соціально-економічного розвитку. Практика доводить, що поки буде існувати державна форма організації громадського життя, а держава в той або інший правовий спосіб буде впливати на економічний розвиток шляхом реалізації бюджетної, податкової, фінансової, грошово-кредитної, валютної політики, доти буде зберігатися й тіньова економіка. Суттєво може змінюватися лише її питома вага, роль, яку вона відіграє в суспільному житті, а також механізми її взаємодії з легальною економікою й "кольорова палітра" яку має тіньова економіка — від світло-сірої до криваво чорної.

Для ХХІ ст. сучасні дослідження дають такі узагальнюючі оцінки: у розвинених країнах тіньова економіка становить приблизно 10-15% ВВП, у країнах з перехідною економікою 20-30%, а в країнах, що розвиваються — 30-50% ВВП. Звичайно, масштаби тіньового сектору сильно варіюються усередині кожної із цих трьох груп країн.

Від чого ж залежить рівень тіньової економіки?

Розвиток тіньової економіки є неминучою реакцією на державне регулювання. Регулювання неможливе без обмежень, а обмеження провокують їх порушення, особливо якщо це вигідно. Багато видів тіньової економіки (наприклад, відхилення від податків) пояснюються багато в чому саме недоліками державного регулювання — бюрократизацією управління, занадто високими податками і т.д. Однак навіть найкраща система централізованого управління може зменшити масштаби тіньової економіки, але ніяк не ліквідувати її. Зокрема, навіть при самих мінімальних податках якась частка платників податків обов'язково буде ухилятися від їхньої сплати. Тому тіньова економіка з'явилася вже в самих стародавніх державах, вона — вічний супутник державної форми організації життя товариства.

З іншого боку, сучасна тіньова економіка виникла не тільки в результаті спроб держави обмежити свободу ринку, але й у силу

природи самих ринкових відносин. Ринкове господарство побудоване на фетишизації прибутку, на обожнюванні доходу.

Посилання на державні обмеження й ринкову фетишизацію прибутку не пояснюють, однак, чому в сучасному світі тіньові економічні відносини найбільше пишно "розцвітають" у країнах, що розвиваються. Адже в цих країнах і держава не дуже-то сильна, і ринкові відносини розвинені слабо.

У країнах, що розвиваються, більшість населення жили близько до риси бідності, тільки частково задовольняючи свої потреби. Тобто усі їх дії були спрямовані на задоволення фізіологічних потреб, що згодом це переросло в ментальність населення даної країни. Доходи в тіньовій економіці більш високі, тобто дозволяють задовольняти свої потреби краще, ніж доходи у формальному секторі економіки. Ось чому в країнах, що розвиваються тіньові економічні відносини найбільш пишно «розцвітають».

Проблема причин тіньової економіки, в остаточному підсумку, виявляється частковим випадком більш загальної проблеми – залежності від попереднього розвитку.

Залежність від попереднього розвитку не дає можливості відмовлятися від традицій, але дозволяє робити деякі поступові зміни в рамках існуючих традицій. Слід ураховувати при цьому, що різні інститути мають різний ступінь еластичності – культурні традиції, зокрема, помітно менш еластичні, ніж правові.

Якщо основна причина тіньових відносин – не ті закони, що явно записані в кодексах і інструкціях, а ті цінності й заповіді, що "записані" у наших головах, то на швидку перемогу в боротьбі з тіньовою економікою розраховувати в жодному разі не можна. Можна прийняти скільки завгодно чудових законів, але якщо люди звикли вирішувати свої проблеми не за законом, а "по справедливості", то ці закони однаково виявляться мертвонародженими. Тому удосконалення суспільства схоже на роботу садівника, який вирощує справжній англійський газон протягом життя декількох поколінь.

Недосконалість законів і правоохоронної діяльності – це безпосередні причини тіньової економіки, у той час як національна економічна ментальність – це глибоке коріння даного явища. Адже "погані" закони виникають і стійко зберігаються там і тоді, де й коли ніхто не збирається їх буквально виконувати.